

РЕЦЕНЗІЇ

Бондарева Олена Євгенівна,

професор кафедри української літератури і компаративістики
Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна,
доктор філологічних наук, професор

ORCID iD 0000-0001-7126-452X
o.bondareva@kubg.edu.ua

DOI: 10.28925/2412-2475.2019.1417

Olena Bondareva,

Dr of Philology,
Professor of the Department of Ukrainian Literature and Comparative Studies,
Institute of Philology, Borys Grinchenko Kiyv University
Kyiv, Ukraine

ORCID iD 0000-0001-7126-452X
o.bondareva@kubg.edu.ua

ЕСЕЇСТИЧНІ ЛАБІРИНТИ ДОБИ WEB-2.0

Олена Бондарева,

доктор філологічних наук, професор
Київського університету імені Бориса Грінченка

ORCID iD 0000-0001-7126-452X
o.bondareva@kubg.edu.ua

DOI: 10.28925/2412-2475.2019.1417

Рецензія: Шевченко Т. Есеїстика українських письменників як феномен літератури кінця XX — початку XXI ст.: монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 584 с.

Довільна композиція. Індивідуальні думки та враження, процес народження яких перформативно закарбований. Постійний вихід за межі власне художніх площин у інші гуманітарні виміри... Як ви вже здогадуєтеся, йдеться про есеї. У різних національних літературах спостерігаємо розквіт цих жанрових форм та закономірно загострену увагу дослідників до їх шедеврів при множинності й строкатості методологічних підходів до есеїстики.

Тож монографію Тетяни Шевченко «Есеїстика українських письменників як феномен літератури кінця XX — початку XXI ст.» вважаємо сучасною і актуальною, адже отримуємо з неї відповіді на

цілий комплекс запитань: чому та за допомогою яких чинників есей сьогодні посів лідерські позиції з-поміж інших жанрів і типів літературної творчості; як, через які механізми специфіка українського літературного процесу на межі тисячоліть спричинила актуалізацію есеїстичного дискурсу; наскільки це внутрішньо доволі неоднорідне явище можливо поєднати спільними знаменниками та категоріями; зрештою, у чому українська есеїстика XXI ст. корелює з сучасними реаліями епохи Web-2.0. Причому це далеко не повний перелік ключових проблем, розв'язаних та проілюстрованих емпіричним матеріалом у ґрунтовній літературознавчій розвідці Тетяни Шевченко.

Закономірна й увага саме до письменницької есеїстики, відтіненої «міфом авторства» та автоінтертекстуальністю, тісно пов'язаної із художніми практиками, їх арсеналом та рецептивними стереотипами. Як тут не пригадати визначення Олі Гнатюк: «есеї — це спосіб життя, в якому фундаментом є культура»! Будучи твором особистісним, асоціативно-емоційним, принципово несистемним, актуалізованим авторською суб'єктивністю і виразно різновекторною модальністю висловлювання, письменницький есей віднаходить емоційний відгомін одночасно й у свідомості сучасного письменника, і в рецепції читача в реаліях турбулентної перехідної епохи, яку вже кілька десятиліть переживає українська культура. Авторка монографії, відзначаючи сплеск української есеїстики на міленарній межі тисячоліть, у осмисленні феномену не обмежується виключно українським художнім і теоретико-літературним матеріалом. Так, у теоретичному корпусі фігурують літературознавчі та культурологічні розвідки Т. Адорно, М. Бахтіна, М. Епштейна, Ж. Женетта, І. Ільїна, О. Іссерс, Р. Нича, М. Фуко та багатьох інших видатних інтелектуалів світу, чий аналітичний досвід вбачається важливим для проникнення у сутність есеїстики як жанру, метажанру, дискурсу, ментативної єдності, перформативної та наративної практик.

Загалом авторкою монографії опрацьовано чималу кількість теоретичних праць: у списку використаних джерел маємо 772 позиції, тож дослідницька ретельність поза сумнівом. Тож літературознавча розвідка вийшла ґрунтовною та аналітичною.

Запропонована методологія оптичного дослідження аналізованого явища вбачається гнучкою і сучасною, адже такий ключовий параметр есею, як внутрішня інтелектуальна свобода сприяє його вписуванню у посттоталітарну культуру та посттоталітарне літературознавство. Це вдало сполучається з поглядом на есеїстику як на дискурсивну практику з її інтерпретацією з позицій наративної методології, у контексті сучасних соціальних комунікацій та е-спілкування, перформативності та метажанровості. Лаконічність форми сприяє швидкому поширенню есеїв та можливості блискавичних фідбеків за межами «власне паперової» літератури.

У монографії проаналізовано чималий корпус творів (близько 150 збірок есеїстики), при цьому Ю. Андрухович, А. Бондар, С. Жадан, О. Забужко, Ю. Іздрик, І. Лучук, В. Махно, К. Москалець, В. Неборак, Г. Пагутяк, С. Процюк та ін. — це поза сумнівом знакові імена української культури XXI. Осмислення їхньої «немейнстрімною» творчості суттєво розширює наші уявлення про сучасний літературний процес та його розмиті кордони, доповнює рецепцію естетичних новацій цих авторів, відкриває нові перспективи розмислів щодо сучасності та модернізаційного потенціалу окремих літературних жанрів.

Авторка закономірно наголошує на тому, що дискурсивна ідентифікація сучасної української письменницької есеїстики, проведена з урахуванням наративно-ментативних, перформативних, топологічних, інтегративних, комунікативних та художніх перспектив, конкретизує есеїстику в структурі сучасного літературного процесу як стійкий культурний і художній феномен. Властиві есеїстиці формозмістові параметри корелюють з ментальними українськими цінностями — свободою, інтелектуалізмом, відкритістю, парадоксальністю. Додамо, що досліджувана у монографії українська есеїстика розвивається в епоху Web-2.0 — в актуальний період унікальної філософії представлення інформації через соціальні сервіси (блоги, блогіві платформи, вікітехнології тощо) та нової побудови соціальних відношень. До честі авторки монографії, вона приділяє концепції Web-2.0 належну увагу, усвідомлюючи, наскільки остання впливає на зміну рецептивного поля сучасної есеїстики.

Важливість та актуальність запропонованих наукових положень, викладених у монографії, не викликає сумнівів, адже в ній уведено в український літературознавчий обіг лінгвістичне поняття «ментатив», аргументовано ментативну природу письменницького есею, доповнено чинну класифікацію ментативів з огляду на специфіку письменницького есею як дискурсивної практики, запропоновано класифікацію письменницької есеїстики другої половини 90-х років XX — початку XXI ст. за наративно-ментативною організацією, введено поняття «екзогінаратора» (оповідача-мислителя) у есеї як літературному творі, запропоновано й обґрунтовано теоретичні критерії диференціації есею як жанру, метажанру й дискурсивної практики із застосуванням різних методик, проаналізовано письменницьку есеїстику в ракурсі топологічно-рефлексивного підходу як дискурсивного феномену

зі стійким набором характеристик, іманентно властивих художньому тексту й актуалізованих у процесі його сприйняття тощо. З приємністю відзначаю, що низка текстів, збірок, імен отримали в монографії перше, чи одне з перших, наукових прочитань в українському науковому дискурсі. Також наголошу, що низку імен і творів введено в літературознавчий обіг саме Тетяною Шевченко.

П'ять виструнчених розділів монографії послідовно розкривають проблематику наукового пошуку. Від осмислення есею в усій його складності у першому розділі через аналіз ментативно-нарративної природи текстопородження письменницького есею у другому, вивчення дискурсивних вимірів есеїв залежно від текстових інтенцій і позатекстових чинників у третьому до класифікування ансамблевих форм есеїв у сучасній українській літературі (цикл, збірка, серія, колекція, антологія) у четвертому й окреслення топологічно-рефлексивних особливостей письменницької есеїстики в сучасній українській літературі у п'ятому розділі. Ґрунтовні висновки — теж свідчення дослідницької віртуозності авторки книги та наочний приклад результативності її теоретичних й емпіричних розмислів.

Як бачимо, вибрана Тетяною Шевченко модель вивчення сучасної письменницької есеїстики дала можливість сформулювати уявлення про неї як про вагому частину літературного процесу сучасності.

І кілька слів про наукову збалансованість, адже у монографії Тетяни Шевченко вдало систематизовано й обґрунтовано адекватний методологічний, теоретичний та історико-літературний інструментарій, логічно і послідовно виведено й проілюстровано наукові положення, вмотивовано здійснено загальні висновки. Саме тому корпус «Есеїстика українських письменників як феномен літератури кінця ХХ — початку ХХІ ст.» сприймається як завершена літературознавча студія, цілковито вписана до координат сучасної української філологічної науки про художню літературу, зосібна така її частина, як художня есеїстика. Дослідження неодмінно викличе інтерес і в науковців, і в критиків, і в митців — словом, у всіх, хто цікавиться українською літературою сучасності та її кореляцією з естетичними процесами у світовій художній культурі.

Прочитання монографії змусило замислитися: а яким чином зібрати есеїстичні тексти українських письменників, гідні взорування, в одному корпусі, який був би принципово відкритою системою, придатною для доповнень та зворотного зв'язку. Було би дуже правильно, щоб до ініціатив, базованих на філософії Web-2.0 (Освіта-2.0, Бібліотека-2.0, Бізнес-2.0), була долучена інтерактивна територія Есеїстика-2.0.